

R E C E N Z J E

*Stefania Skwarczyńska - uczony, nauczyciel,
wychowawca.*

red. Marek Bielacki,

Ian Trzynadłowski

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego,

Łódź 1992

W dniach 29-30 maja 1989 roku w Oddziale Łódzkim Polskiej Akademii Nauk miało miejsce sympozjum poświęcone twórczości naukowej Profesor Stefania Skwarczyńskiej. Jego organizatorami były: Instytut Teorii Literatury, Teatru i Filmu Uniwersytetu Łódzkiego, Oddział Łódzki PAN oraz Konferencja Rektorów Wyższych Uczelni Łodzi. Po przeszło trzech latach materiały z tego wydarzenia otrzymujemy w formie książkowej. Tom *Stefania Skwarczyńska - uczony, nauczyciel, wychowawca* jest jednak wydarzeniem nie tylko z racji zwyczajowego upamiętnienia sympozjum, ale przede wszystkim dlatego, iż jako pierwsza samodzielna edycja książkowa ukazuje wielostronnie zarówno osobę, jak i dorobek uczoney - postaci niezwykle zasłużonej dla rozwoju polskiej nauki i kultury.

Autorami artykułów są naukowcy partnerzy, koledzy i wychowankowie Pani Profesor. Tekst Henryka Markiewicza *Stefania Skwarczyńska. Życiorys i sylwetka naukowa* najobszerniej przedstawia zawiłe koleje życia i naukowego rozwoju uczoney - poczynając od studiów i doktoratu na lwowskim Uniwersytecie Iana Kazimierza w latach dwudziestych, i uzyskania tamże w 1937 habilitacji, przez burzliwe lata wojny (kiedy nawet zsyłka do Kazachstanu i dramatyzm podwójnej okupacji we Lwowie nie udaremniły jej gorączkowej aktywności), aż po ponad czterdziestoletni, niesłuchanie owocny efektami naukowymi, organizacyjnymi i edytorskimi, okres łódzki. Autor podkreśla zwłaszcza fakt, iż była Stefania Skwarczyńska "chronologicznie pierwszym polskim uczonym skoncentrowanym przede

wszystkim na teorii literatury", a także jej świadomość wieloaspektowości i wielofunkcyjności literatury oraz chłonność i otwartość na wielkie fale XX-wiecznej humanistyki - bergsonizm, fenomenologię, marksizm, strukturalizm, semiotykę. Umiejętność przetwarzania inspiracji w genetycznie eklektyczną, ale samodzielną i imponującą konstrukcję, każą widzieć w Prof. Skwarczyńskiej wielką, otwartą osobowość naukową, pokrewną Mukałowskiemu czy Bachtinowi.

Niezwykle osobisty tekst Iana Trzynadłowskiego nosi tytuł *Stefania Skwarczyńska jako badacz, nauczyciel i przyjaciel*. I może najżywiej z wszystkich w tomie ukazuje on człowieka i nauczyciela. Autor akcentuje zwłaszcza kierujący Prof. Skwarczyńską moralny imperatyw dążenia do prawdy oraz jej przekonanie o nierozzerwalności i wzajemnych inspiracjach badań naukowych i dydaktyki - pogląd niepopularny w dobie częstego, a przecież niesłusznego, uważania tej ostatniej za pańszczyznę akademików.

Problematyka dramatu w pracach Stefania Skwarczyńskiej to tytuł i temat artykułu Ireny Sławińskiej. Autorka wskazuje liczne inspiracje Prof. Skwarczyńskiej jako teoretyka dramatu: filozoficzne koncepcje Kleinera i Ingardena, francuskie i niemieckie badania porównawcze, doświadczenia dydaktyczne i współpracę z Leonem Schilerem w łódzkiej PWST, nurt badań semiotycznych, wreszcie - jej własne studia nad dramatem romantycznym. Oczywiście w centrum tej problematyki znajduje się kontrowersyjna i generalnie nie zaakceptowana przez literaturoznawców teatralna teoria dramatu, którą jednak z racji żywej i rozległej dyskusji, jaką wywołała, oraz jej praktycznych konsekwencji, należy uznać za niezwykle ważny składnik w dorobku uczoney. Jak pisze Irena Sławińska: "Odtąd dzieje sceniczne dramatu, analiza tekstu w kontekście zmiennych konwencji teatral-

nym – to właściwie oczywisty i niemal obowiązkowy element prac o dramacie, nie tylko fakultatywny aneks". Artykuł Anny Kuligowskiej poświęcony jest Stefanii Skwarczyńskiej jako historykowi teatru. Ukazuje on teatralne pasje uczoney znajdujące wyraz nie tylko w teorii dramatu i teatru, ale i w licznych recenzjach spektakli pisanych w latach dwudziestych na łamach *Kuriera Stanisławowskiego*, w szczególnej opiece dla badań historyczno-teatralnych w założonym przez nią Instytucie Teorii Literatury, Teatru i Filmu UŁ, wreszcie – w jej historyczno-teatralnym opus magnum, wydanym w 1959 obszernym studium *Leona Schillera trzy opracowania teatralne «Nie-boskiej komedii» Krasińskiego w dziejach jej inscenizacji w Polsce*.

Teresa Cieślukowska w artykule *Teoria literatury Stefanii Skwarczyńskiej* akcentuje teorii tej rozmach, wagę i prekursorstwo, nie tylko w skali polskiego, ale i światowego literaturoznawstwa. Jej najpełniejszym wyrazem jest oczywiście monumentalny, trzytomowy *Wstęp do nauki o literaturze* (1954–1965), dopełniony o późniejsze prace poświęcone m.in. miejscu teorii literatury wśród innych dyscyplin literaturoznawczych, potrzebie i znaczeniu badań komparatystycznych czy metodologii badań literaturoznawczych. Autorka uwypukla rozszerzenie przez Prof. Skwarczyńską zakresu pojęcia literatury poprzez włączenie doń literatury użytkowej, definicję dzieła literackiego jako "twórczej manifestacji życia poprzez słowo", zagadnienia języka przesadzającego jako tworzywo o swoistości sztuki literackiej, wreszcie – jądro tej teorii w postaci rozumienia dzieła literackiego jako wypowiedzenia językowego, komunikatu o szczególnej kategoryjno-relacyjnej strukturze, funkcjach i materiale.

Niezmiernie interesujący artykuł Marii Janion nosi tytuł *Stefania Skwarczyńska i obrazy poetyckie*. Autorka ukazuje w nim, w oparciu o analizy fundamentalnych prac *Ewolucja obrazów u Słowackiego* (1925) i *Rozwój wątków i obrazów w twórczości Mickiewicza* (1934), rozumienie przez Prof.

Skwarczyńską "obrazu poetyckiego" jako podstawowej struktury poezji, której przekształcenia, zmiany, ewolucja, pozwalają odtworzyć "historię wyobraźni". Obrazy te pełnią niesłychanie istotną rolę w kulturze narodowej, a ich tropienie doprowadziło uczoną do wypracowania nowej metody, "hermeneutycznego ruchu", odsłaniającego to co niewidzialne, oraz kreacji nowej estetyki odbioru, uwrażliwionej nie tylko na "powierzchnię", ale i ukrytą głębię tekstów. Jak zauważa autorka, to niezwykle wyczulenie na kategorię obrazu (pozwalające na stwierdzenie o "filmowości" dynamiki obrazów u Słowackiego), przywiodło Prof. Skwarczyńską do "eksperymentu łódzkiego" – integracji sztuk literackiej, teatralnej i filmowej w nauce i dydaktyce w założonej i kierowanej przez nią samą placówce.

Stefanii Skwarczyńskiej francuskie powi-nowactwa z wyboru to tytuł i temat artykułu Kazimierza Kupisza. Autor zwraca uwagę na (nie dziwne u także romanistki z wykształcenia) zainteresowania Prof. Skwarczyńskiej francuską literaturą, kulturą i nauką oraz badania i kształtowanie przez nią samą ich związków z kulturą i nauką polską. Znajdowało to wyraz w uniwersyteckich studiach nad literaturą francuską, w recenzjach z francuskojęzycznych książek, w pracach o polskiej i francuskiej literaturze romantycznej, w porównawczej analizie *Trenów Kochanowskiego* i *Sonetów na śmierć Marii Ronsarda*, w studiach o dramatach Victora Hugo czy filozoficzno-religijnych ideach Pascala. Doniosłe były też: popularyzacja estetycznych idei Etienne Souriau w zakresie teatru czy badania nad pobytem Mickiewicza w Paryżu, które zaowocowały odkryciem nieznanych poprzednio dokumentów, a tym samym – korektą i wzbogaceniem "mickiewiczologii".

Tekst Witolda Ostrowskiego *«Słownik rodzajów literackich» w zamierzeniu Stefanii Skwarczyńskiej i w realizacji uświadamia*, niestety niespełnienie – wskutek różnych powodów i okoliczności – bodaj najambitniejszego naukowego i edytorskiego projektu uczoney. Czterdziestoletnia już dziś

historia tego przedsięwzięcia zaowocowała - jedynie i aż - *Materiałami do Stownika* publikowanymi na łamach *Zagadnień Rodzajów Literackich* w kilkudziesięciu już zeszytach. Projekt jednak, niczym Księga z opowiadania Schulza, wydaje się nie mieć końca ani granic, a Prof. Skwarczyńska, ze śmiałością horyzontów swych wizji i swą erudycją, była być może jedyną osobą zdolną do ogarnięcia jego kształtu i koordynacji prac nad nim.

Ostatni z artykułów tomu, autorstwa Grzegorza Gazdy, prezentuje Stefanię Skwarczyńską jako wydawcę i redaktora, w których to rolach jej dorobek jest, zaiste, imponujący. Podobnie zresztą jak rozpiętość czasowa tej redakcyjno-edytorskiej aktywności - od jej początków w 1919, przy wydawaniu i redakcji gimnazjalnego pisemka *Jaskółka*, aż do śmierci Pani Profesor w 1988 (do końca bowiem pełniła funkcję redaktora naczelnego założonych przez siebie w 1958 *Zagadnień Rodzajów Literackich*, opus magnum tej aktywności). A pomiędzy tymi dwoma datami była Stefania Skwarczyńska redaktorem dwóch podziemnych zbiorów wierszy z czasu wojny *Śpiew wojny*, *Wierne płomienie*, podziemnego periodyku *Kobieta w walce* (1943-1944), współredaktorem bądź współpracownikiem redakcyjnym pism katolickich (*Znak*, *Tygodnika Powszechnego* i innych), a także *Dialogu* czy naukowych periodyków literackich (jak *Pamiętnik Literacki*, *Prace polonistyczne*, *Zagadnienia Literackie*). Dzięki niej *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, uzyskały międzynarodową renomę. Oczywiście, poczesne miejsce w tym dorobku zajmują opracowania książek (wstępy, posłowania, redakcje), szczególnie zaś monumentalna *Teoria badań literackich za granicą* w sześciu woluminach (1965-1986). Antologia ta, jak zauważa autor artykułu, to nie tylko "summa wiedzy metodologicznej", lecz z racji układu, komentarzy, bibliografii, a zwłaszcza wartości rozpraw własnych (opublikowanych później w osobnym tomie) - "dzieło w pełni autorskie i oryginalne".

Omawiany tom uzupełniają: otwierają-

cy go wiersz Mariana Piechala *Do Stefanii Skwarczyńskiej*, słowo wstępne autorstwa Iana Trzynałdowskiego i zamieszczony pod koniec, nadesłany na łódzkie sympozjum krótki tekst-wspomnienie autorstwa prof. Mihaly Pétera z Budapesztu.

Artykuły składające się na niniejszy tom mają jako materiały konferencyjne charakter z konieczności syntetyzujący i zwięzły. Zawiera się w nich jednak bogactwo faktów niesłychanie barwnej biografii i wyłaniający się z tych faktów oraz osobistego, emocjonalnego tonu autorów - portret człowieka; syntetycznie prezentują imponujący merytorycznie i ilościowo dorobek naukowy; ukazują wyobraźnię i śmiałość horyzontów uczzonej w zrealizowanych i nie zrealizowanych przedsięwzięciach badawczych i organizacyjnych (wśród których istniejące *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, gdzie ukazuje się ta recenzja, zajmują nie najmniej ważne miejsce). Wszystko to zaś razem - wobec nie ukazania się, jak dotąd, rzeczowej monografii książkowej, na którą osoba Stefanii Skwarczyńskiej i jej dzieło z pewnością zasługują - przesądza o niniejszego zbioru randze i wadze dla humanistyki polskiej.

Tomasz Kłys, Łódź

Akhter AHSEN

New Surrealism. The Liberation of Image in Consciousness

Brandon House, New York, 537 p.

Recenzent niniejszego tomu przyznaje ze wstydem, że nazwisko autora, Akhtera Ahseha, było mu do tej pory całkowicie nieznane, być może dlatego, że centrum jego zainteresowań stanowi, wydaje się psychologia, a nie literatura czy krytyka literacka. Ahseha, wedle własnych słów, jest twórcą nowego, rewolucyjnego kierunku w psychologii i psychoterapii zwanego psychologią obrazu bądź psychologią wyobrażenia (*Image Psychology*),